

UDK 273 (497.6) "12"
Izlaganje sa naučnog skupa

BILINOPOLJSKA ABJURACIJA U SUVREMENOM EUROPSKOM KONTEKSTU

Mladen Ančić

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru/Hrvatski studiji
Sveučilišta u Zagrebu

Već cijelo stoljeće i pol historiografija raspravlja o značenju i posljedicama čina što se u travnju 1203. odigrao na Bilinom polju (ili nekom drugom mjestu, uvažimo li novija tumačenja koja još uvijek nisu potkrijepljena dostatno uvjerljivim argumentima). U tome raspravljanju kao neprijeporne činjenice prihvaćene su tvrdnje iz kojih proizlazi slijedeća rekonstrukcija zbivanja: neposredno prije održavanja skupa na Bilinom polju, na područje je pod vlašću tadašnjega bosanskoga bana doputovao papinski legat Ivan de Casemaris; nakon što je, koliko mu je to uopće bilo moguće, provjerio stanje crkvenoga života, legat je uzeo aktivnoga učešća u skupu organiziranome na Bilinom polju; pošto su predstavnici zajednice čiji su se pripadnici nazivali "krstjani", u nazočnosti bana Kulina, položili prisegu o pridržavanju regula koje je izdiktirao legat, posebno izaslanstvo, u kojemu su sigurno bili Ivan de Casemaris, sin bosanskoga bana i dvojica "krstjanskih" predvodnika, otputovalo je u Budim, na dvor ugarsko-hrvatskoga kralja Emerika; ovdje je u posebnome ceremonijalu ponovljena prisega dana na Bilinom polju, i time je misija papinskoga legata bila okončana; dva mjeseca kasnije, spremajući se nastaviti putovanje u Bugarsku, Ivan je de Casemaris uputio pismo na papinsku kuriju u svezi sa svojom slijedećom misijom u Bugarskoj, čemu je pridodao i prijedlog mjera koje bi bilo potrebno poduzeti za uspješno provođenje onoga što je on ugovorio za svoga boravka u Bosni.¹

---

¹ Relevantni dokumenti koji govore o razlozima pokretanja, putovanju i samoj misiji Ivana de Casemarisa, a koji potječu iz razdoblja od 1199. do 1204. godine, objavljeni su u: T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II*, Zagreb 1904, 333, 350-2; III/1905, 14-5, 24-5, 36-7. Prvi je te dokumente sustavno raščlanio F. RAČKI,

Pri raspravama koje su iznjedrile ovakvu rekonstrukciju začudo se rijetko vodilo računa o širem okviru zbivanja iz travnja 1203. godine i onoga što je tim zbivanjima neposredno prethodilo. Raščlambe su, prije svega, bile usmjerene ka tomu da se iz teksta, koji su povjesničari nazvali "abjuracija", iščita što je više moguće informacija o stanju i nauku zajednice bosanskih "krstjana", kako su pripadnici te zajednice sami sebe nazivali. Udio papinskoga legata, pa samim time i papinstva, u tome činu nije se uzimao u podrobnije razmatranje, a papinski stavovi i autoritet koji je stajao iza njih su se uglavnom promatrali kao po sebi razumljiva stvar.² No, i na to

"Bogomili i patareni", u: ISTI, *Borba Južnih Slovena za državnu neodvisnost. Bogomili i patareni*, Beograd 1931, 387 i d., dok pregled glavnine stavova povjesničara o zbivanjima s početka 13. stoljeća u literaturi nastaloj do druge polovice 30-ih godina 20. stoljeća pruža J. ŠIDAK, "Problem 'bosanske crkve' u našoj historiografiji. Od Petranovića do Glušca", *Rad JAZU* 259/1937. Za najvažnije probleme pokrenute u raspravama vodenim u drugoj polovici 20. stoljeća usp. D. KNIEWLAD, "Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima", *Rad JAZU* 270/1949, 127-44; M. MILETIĆ, *I "Krstjani" di Bosnia alla luce dei loro monumenti di pietra (Orientalia Christiana analecta 149)*, Roma 1957, 42 i d.; D. MANDIĆ, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago 1962, 133 i d.; F. ŠANJEK, *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb 1975, 56-64; S. ĆIRKOVIĆ, "Bosanska crkva u bosanskoj državi", u: E. REDŽIĆ (ur.), *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I. Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1987, 203 i d. te M. LAMBERT, *The Cathars*, Oxford 1998, 107-8, 297 i d. Jedna struja u historiografiji odriče svaku vjersku i teološku dimenziju zbivanjima s početka 13. stoljeća i promatra ih isključivo u kontekstu političkih odnosa, pri čemu se političke tvorbe toga doba objašnjavaju i mjere suvremenim pojmovima i kategorijama, što dakako posve iskrivljuje sliku povijesne stvarnosti – usp. primjerice N. KLAJČ, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb 1989, 95-100; J.V.A. FINE, *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1994, 47-8 (ostalo mi je na žalost nepristupačno ISTI, *The Bosnian Church: A New Interpretation*, Boulder and New York 1975). Takav pristup znakovit je i za tekstove nastale nakon 1990. u okviru "sarajevske škole", pri čemu se uglavnom nekritički prepisuju ili prepričavaju stavovi N. Klaić (kao primjer usp. M. IMAMOVIĆ, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1998, 33-4); ostalo mi je na žalost nepristupačno djelo S. Jalimama posvećeno povijesti "crkve bosanske". Identifikaciju toponima *Boilino poili*, kako je zapisan u aktu o "abjuraciji", s današnjim "Bilinim poljem" u Zenici dovodi u pitanje u najnovije vrijeme M. BRKOVIĆ, *Srednjovjekovna Bosna i Hum. Identitet i kontinuitet*, Mostar 2002, 76.

² Izuzetak u tome smislu predstavljaju F. ŠANJEK, *Bosansko-humski ...*, 62, s upozorenjem kako je postupak prema bosanskim "krstjanima" bio model sukladno kojemu je nešto kasnije papinska kurija postupala s drugim sličnim vjerskim zajednicama (isto upozorenje autor ponavlja i u najnovijem svojem djelu, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima*, Zagreb 2003, 12), te LAMBERT, *The Cathars*, 107-8, koji zbivanja oko "abjuracije" razmatra u cjelini posvećenoj ukupnom antiheretičkom djelovanju pape Inocenta III.

valja ovdje odmah upozoriti, riječ je o vremenu i zbivanjima koja imaju veliko značenje u povijesti same Crkve, pa time i papinstva, ali i europskoga društva uopće. Dostatno je samo podsjetiti kako je upravo papa Inocent III, u razdoblje čijeg pontifikata spadaju i događaji iz 1203. godine, bio taj koji je “velikim dijelom postavio pravne temelje na kojima je Crkva kasnoga srednjeg vijeka i modernoga doba bila u stanju izgraditi svoje nutarnje uređenje i svoj stav spram laičkoga ambijenta kršćanskoga svijeta”.³ Raščlambu zbivanja vezanih uz “abjuraciju bosanskih krstjana” koja je usmjerena u ovakvu pravcu zahtjeva zapravo već i prva rečenica glavnoga dijela teksta, ona u kojoj se okupljeni predstavnici zajednice “krstjana” odriču “raskola zbog kojega su izašli na zao glas”.⁴ Uporaba upravo pojma “raskol” (*schisma*) ne ostavlja mjesta dvojbi oko pitanja zašto je i kako došlo do papinske intervencije u bosanske vjerske prilike. Ono, naime, što se u Bosni događalo u vremenu neposredno pred bilinopoljsku “abjuraciju” ugrožavalo je, prema papinskome shvaćanju, jedinstvo “svete matere Crkve” i samim time tražilo intervenciju. Odvajanje od crkve, “raskol/*schisma*”, u osnovi je, prema suvremenim tumačenjima, uvijek posljedica krivoga naučavanja, odnosno krive interpretacije temeljnoga kršćanskog nauka, ono što karakterizira svaku “herezu”.⁵

U ovoj ću, dakle, prigodi, nastojati sagledati kako je i s kojima nakanama papinska kurija preko svoga legata intervenirala u vjerske prilike bosanske banovine. Pokazat ću da je ta intervencija dio standardne procedure, odnosno kao takva dio cjelovite strategije prema kojoj je papa upravljao Crkvom i svime što je s njom bilo povezano kao da je ona neka vrst suvremenoga kraljevstva.⁶ Takve su intervencije imale

³ O. HAGENEDER, “La decretale ‘Vergentis’ (X. V, 7, 10). Un contributo sulla legislazione antiereticale di Innocenzo III” (izv. “Studien zur Dekretale ‘Vergentis’ /X, V, 7, 10/. Ein Beitrag zur Häretikergesetzgebung Innocenz’ III”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 49/1963), u: ISTI, *Il sole e la luna. Papato, impero e regni nella teoria e nella prassi die secoli XII e XIII*, Milano 2000, 132.

⁴ *Diplomatički zbornik* III, 24: *In primis abrenuntiamus scismati quo ducimur infamati* (naglasio M.A.).

⁵ Usp. HAGENEDER, “Il concetto di eresia nei giuristi dei secoli XII e XIII” (izv. “Der Häresiebegriff bei den Juristen des 12. und 13. Jahrhunderts”, u: W. LOURDAUX – D. VERHELST (ed.), *The Concept of Heresy in the Middle Ages*, Leuven 1976), u: ISTI, *o.c.*, 109-10.

⁶ Izričaj o “monarhijskoj” vlasti pape u Crkvi pojašnjava R.W. SOUTHERN, *The Western Society and the Church in the Middle Ages*, Penguin 1990, 113 i d. Usp. i C. MORRIS, *Papal Monarchy: the Western Church from 1050 to 1250*, Oxford 1989, koji istu ideju iskazuje već i samim naslovom svoga djela.

za cilj ne samo ispraviti ono što je pošlo krivim putem već istodobno učvršćivati postojeći papinski autoritet, reproducirajući i održavajući uspostavljeni model odnosa s različitim društvenim čimbenicima. Iz takve raščlambe proizlazi zaključak da se u Bosni, u vrijeme polaganja prisege na Bilinom polju, papinstvo susrelo s odvijetkom, zapravo jednom zajednicom pripadnika već dobro raširene i učvršćene katarske sljedbe. Oslanjajući se na podršku koju je davala svjetovna vlast, "gospodar zemlje" - bosanski ban i njegov senior, ugarsko-hrvatski kralj, i računajući da će ta svjetovna vlast dalje i sama nastojati na održanju stanja i odnosa uspostavljenih prisegama na Bilinom polju i otoku Čepelu, papinska je kurija propustila prepoznati važnost trenutka. Uslijed izostanka potrebnih reformnih zahvata u tkivu već postojeće lokalne crkvene organizacije, heretička je zajednica dobila vrijeme i povoljne uvjete u kojima se brzo mogla učvrstiti, pustiti korijen u lokalnom društvu te na taj način osigurati svoju dugotrajnu egzistenciju.

***

Crkva, odnosno institucija čije je jedinstvo bilo ugroženo naukom i ponašanjem pripadnika "krstjanske" zajednice, koja se početkom 13. stoljeća pokušava ukorijeniti u zemlji bana Kulina, izrasla je tijekom nešto više od stoljeća nakon velikoga sukoba pape Grgura VII. i cara Henrika IV. oko investiture, odnosno iz cjeline reformnoga pokreta druge polovice 11. stoljeća.⁷ Rezultat sukoba crkvene i svjetovne vlasti i reformi koje su u tome sklopu provedene bilo je oslobađanje Crkve od laičkoga utjecaja i usporedna institucionalna izgradnja na temeljima oživljene tradicije rimskoga prava. Oslonac na rimske pravne tradicije doveo je do toga da je potkraj 12. stoljeća položaj pape u Crkvi, po riječima jednoga od autoritativnih poznavatelja ovoga razdoblja, Othmara Hagenedera, počeo podsjećati na položaj cara u Rimskome carstvu.⁸ K tomu, pontifikat Inocenta III., koji je Ivana de Casemaris i uputio u Bosnu, pada u vrijeme kada se na ruševinama političkog poretka izgrađenog u drugoj polovici 12. stoljeća, u vrijeme pontifikata Aleksandra III. i vladavine velikih

⁷ Sliku razvoja Crkve od druge polovice 11. stoljeća ocrtavaju brojna djela, od kojih ću se ovdje ograničiti na neka novija i za ovdje razmatrana pitanja važnija: W. ULLMAN, *The Growth of the Papal Government*, London 1970³; B. TIERNEY, *The Crisis of Church and State 1050 - 1300*, Toronto - Buffalo - London 1988; H. JEDIN (ed.), *Velika povijest crkve* (izv. *Handbuch der Kirchengeschichte*) III/2, Zagreb 1993; G. BARRACLOUGH, *The Medieval Papacy*, Thames and Hudson, 1992, 63 i d.; SOUTHERN, *The Western ...*, 100 i d.; G. TELLENBACH, *The Church in Western Europe from the Tenth to the Early Twelfth Century*, Cambridge 1993;

⁸ HAGENEDER, "Il concetto ...", 72)

careva Emanuela Komnena i Fridrika I. Barbarose,⁹ stvara nova europska arhitektura moći, sklop odnosa u kojemu Inocent III. za papinstvo traži što povoljniji i snažniji položaj. U takvim okolnostima valja potražiti objašnjenje zašto Inocent reagira promptno i energično na svaku pojavu ugrožavanja jedinstva Crkve kao institucije, na svaki pokušaj da se papinski autoritet dovede u pitanje drugačijim tumačenjem kršćanskoga nauka ili obredne prakse.

To ugrožavanje vrhovnoga autoriteta, bilo da je riječ o teološko-doktrinarnim prijedorima ili o praktičnim organizacijskim, odnosno obrednim problemima, prosuđuje se i nastoji sankcionirati sukladno vladajućim pravnim shvaćanjima. Papinske prosudbe, i same utemeljene na već razrađenom sustavu pravnih normi, u kratkome roku obrazovani pravници, kojima kurija obiluje, pretvaraju u dekrete temeljem kojih se institucija dalje dograđuje i razvija. Valja, dakle, samo podsjetiti – upravo je Inocent III. svojim stavovima i postupcima u dodiru s novim oblicima nauka i vjerske prakse dao ključni doprinos definiranju shvaćanja “hereze” i razradi postupaka protiv svakoga oblika iskrivljavanja crkvenoga nauka, ali isto tako i razvoju i razradi ideje “križarskih ratova”.¹⁰ No, valja istodobno naglasiti i činjenicu da se Inocent III. znao i umio postavljati vrlo diferencirano u odnosu spram onih koji su bili optuženi za heretičko djelovanje te je pravio razliku između, s jedne strane, tvrdokornih heretika, za koje je smatrao da ih treba uništiti, i s druge strane onih koji su iskreno, no ponekad i s pretjeranim entuzijazmom, nastojali Crkvu mijenjati iznutra.¹¹ Papina spremnost na uništavanje heretika, posebice onih katarskih, mora se pri tomu dovesti u svezu s činjenicom da je katarska sljedba bila jedini veliki srednjovjekovni vjerski pokret koji je imao izgrađenu nutarnju strukturu i hijerarhiju te se predstavljao kao univerzalna institucija, prava i opasna alternativa Crkvi pod papinskim vodstvom.¹²

⁹ Za sustav odnosa izgrađivan tijekom druge polovice 12. stoljeća u doba Fridrika I. Barbarose, pape Aleksandra III. i Emanuela Komnena, posebice s pogledom na područje gdje su se dvije tadašnje “supersile” dodirivale, vidi: BARRACLOUGH, *The Medieval ...*, 105 i d.; M. ANGOLD, *The Byzantine Empire 1025-1204. A Political History*, London and New York 1997, 241 i d.; F. MAKK, *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest 1989, 63 i d.; P. STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier (A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204)*, Cambridge 2000, 211 i.

¹⁰ HAGENEDER, “Il concetto ...”, 109-10; C. TYERMAN, *The Invention of the Crusades*, London 1998, 35.

¹¹ Tu dimenziju u djelovanju Inocenta III. naglašuje LAMBERT, *The Cathars*, 97.

¹² R.N. SWANSON, *Religion and Devotion in Europe c. 1215-c. 1515*, Cambridge 1995, 273. Upravo takvim katarski pokret i predstavlja LAMBERT, *The Cathars*.

Upravo u takvu svjetlu valja, dakle, promatrati i dolazak papinskoga legata Ivana de Casemaris u Bosnu. Razumijevanju okolnosti u kojima papa i ovdje, gotovo na rubu kršćanskoga Zapada, želi održati jedinstvo Crkve i u tome okviru autoritet svoje stolice, svakako će pridonijeti podsjećanje na to da je još 1180. legat pape Aleksandra III. tražio i, po svemu sudeći, dobio od bosanskoga bana simbolične znake priznavanja papinske jurisdikcije u obliku kuninih kožica.¹³ Arheologija je, pak, jasno pokazala da su taj isti ban Kulin i njegovi dužnosnici gradili i pomagali građenje crkava,¹⁴ koje su u organizacijskom smislu bile uklopljene u okvire službene crkve pod upravom biskupa, podložnoga jurisdikciji dubrovačkoga nadbiskupa. Sve zajedno, takva slika daje za pravo zaključiti da je bosanska banovina toga doba uključena u zajednicu kršćanskoga svijeta. S druge strane, međutim, iako je riječ o još nedovoljno istraženim problemima, može se ipak naslutiti da ni u Bosni, kao ni u njezinu užem i širem okruženju, kršćanstvo krajem 12. stoljeća nije prodrlo u dubinu društva – Crkva je zapravo iznutra podijeljena, a njezine su upravljачke strukture još uvijek vezane uglavnom uz vladajući društveni sloj. Taj vrh hijerarhije (nadbiskupi, biskupi, kanonici, opati samostanskih zajednica) tvori onaj dio svećenstva koji posjeduje stanovitu naobrazbu te s velikom dozom podozrenja gleda na šire pučke slojeve, njihovu kulturu i pobožnost. Približi li se pogled na Bosnu i njezino okruženje u takvoj se slici pojavljuje još i razlika između “latinske” i “slavenske” crkve – između onih koji bogoslužje i svoju ukupnu teološku i drugu naobrazbu temelje na latinskome, i onih koji Bogu služe na starocrkvenoslavenskom jeziku i na toj podlozi razvijaju pisanu kulturu (glagoljašku, a onda i ćirilsku) u koju prodiere živi, govorni jezik. Pogrešno bi, međutim, u takvoj slici bilo vezivati slabo obrazovano svećenstvo u svakodnevnom kontaktu s pukom isključivo uz “slavensku” crkvu, kako je to skloni raditi ona struja povjesničara kod kojih se još uvijek održava romantična slika nacionalne povijesti.¹⁵ No, u drugoj polovici 12. i početkom 13. stoljeća zamjećuju se

¹³ SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* II, 168-9.

¹⁴ Usp. natpise objavljene u M. VEGO, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* IV, Sarajevo 1970, 67, 71.

¹⁵ Opću sliku ocrtavaju A. GUREVIČ, *Problemi narodne kulture u srednjem veku* (izv. *Problemi srednevekovoi narodnoi kul'tur'i*), Beograd 1987, posebice 239 i d., te R. MANSELLI, *Il soprannaturale e la religione popolare nel Medioevo* (izv. *La religion populaire au Moyen Age. Problèmes de méthode et d'histoire*), Roma 1985, posebice 79 i d. Instruktivni za cjelinu pogleda na stanje u Hrvatskoj i Bosni mogu biti stavovi Spličanina Tome arcidakona, kroničara 13. stoljeća. On, naime, prisjećajući se svojih studija u Bologni u drugom desetljeću 13. stoljeća i u tome sklopu susreta sa sv. Franjom Asiškim, iskazuje jednu vrst čuđenja što je taj “neobrazovani čovjek” (*homo idiota*) uspijevao privući mase i ostvariti utjecaj na njih i njihovo ponašanje. Istodobno, Tomino vrlo oštro neprijateljstvo spram slavenskoga bogoslu-

u neposrednom susjedstvu Bosne naperi da se ovakva situacija promijeni – stvaraju se nove biskupije (senjska i krbavska) kako bi se upravljačke ("latinske") strukture crkve približile svome ("slavenskome") stadi; čvrsto se definira mreža teritorijalne organizacije na sinodu održanom 1185. godine u Splitu, iz čega će se ubrzo razviti mreža crkvenih župa; sijelo nekadašnjega "hrvatskoga biskupa" konačno se početkom 13. stoljeća ustaljuje u ostacima kraljevskoga samostana sv. Bartula na Kapitolu, vezujući se na taj način s već razvijenim gradskim naseljem u Kninu.¹⁶ Valja svakako primijetiti kako se slični zahvati mogu raspoznati i u istočnom susjedstvu Bosne, doduše nešto kasnije i u drugačijem kulturnom i uopće uljudbenom kontekstu, posebice nakon što se 1219. godine tadašnja vladajuća srpska elita definitivno odlučila za istočnu, pravoslavnu opciju. I tu se stvaraju nove episkopije, crkva prodire u svakodnevni život ljudi preuzimajući ingerencije u obiteljskim odnosima, itd.¹⁷

žja vjerojatno ipak nije stav tipičan za gradsko, latinsko svećenstvo, iako otkriva nedvojbenu surevnjivost i atmosferu nepovjerenja između dvije kulture. Djelo splitskoga kroničara, koje je inače jedno od najvažnijih vrela za poznavanje zbivanja u svezi s gušenjem heretičkoga pokreta u Hrvatskoj i bijegom glavnih herezizarha u Bosnu, odavno je tiskao F. RAČKI (pr.), *Thomas Archidiaconus. Historia Salonitana (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 26, Scriptorum 3)*, Zagreb 1894; opis autorova susreta sa sv. Franjom na str. 98. O Tomi i njegovu djelu postoji inače ogromna literatura, pa ovdje upućujem samo na novije i važnije radove: N. IVIĆ, *Domšljanje prošlosti*, Zagreb 1992; M. MATIJEVIĆ-SOKOL, *Toma arhiđakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko 2002; M. ANČIĆ, "Image Of Royal Authority in the Work of Thomas Archdeacon", *Povijesni prilozi* 21/2002. Za razumijevanje ukupne crkvene i kulturne atmosfere ovoga doba upućujem i na: E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb 1993, 9-179, te F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb 1988, 58-115, 139-50, 199-203. S dosta opreza spram određenih zaključaka, a prije svega u svezi s nerazdvajanjem službene *ecclesiae Bosnensis* ("crkve bosanske") pod biskupskom jurisdikcijom i zajednice "krstjana" u vrijeme misije Ivana de Casemaris te svega onoga što iz toga proizlazi, valja konzultirati i J. KUJUNDŽIĆ (Đ. BASLER), "Crkvene prilike u Bosni za vrijeme ranog srednjeg vijeka", *Nova et vetera* XXX/1980 (2).

¹⁶ Usp. prikaz organizacijskoga razvoja i stanja crkve u S. KOVAČIĆ, "Splitska metropolija u 12. stoljeću", u: M. BOGOVIĆ (ur.), *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka – Zagreb, 1988. Za premještanje sjedišta "hrvatskoga biskupa" na Kapitul kod Knina vidi M. ANČIĆ, "Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 38/1996, 72-6.

¹⁷ Usp. prikaz političkih, društvenih i crkvenih prilika u Srbiji u vrijeme stvaranja samostalne, državne crkve prema S. ČIRKOVIĆ, "Pravoslavna crkva u srpskoj državi", u: ISTI, *Rabotnici, vojnici, duhovnici* (ćir.), Beograd 1997, 199-202, te ISTI, "Srednjovjekovna Srbija između Zapada i Istoka", u: ISTI, *Rabotnici ...*, 382-3. Stvaranje pravoslavnih, uz državu usko veza-

Iako su crkvene prilike na području pod vlašću bosanskoga bana najslabije poznate, o tomu da su one i ovdje zahtijevale iste ili slične mjere imamo i izravnu potvrdu. Iskusnim okom papinskoga legata, i nakon što je sumirao sva iskustva i informacije do kojih je došao tijekom putovanja i svoje misije, odnosno nakon dvomjesečnoga boravka na dvoru ugarsko-hrvatskog kralja Emerika, Ivan de Casemaris u pismu upućenom na papinsku kuriju ocjenjuje stanje Crkve "na području vladanja bosanskoga bana Kulina" (*in regno bani Culini de Bosna*).¹⁸ On u prvi plan izvlači činjenicu da tamošnjoj Crkvi s jedne strane nedostaje poglavar s obrazovanjem kakvo podrazumijeva položaj biskupa u reformiranoj crkvi, odnosno kako to suvremenim jezikom veli sam legat – na biskupsko mjesto valja postaviti "Latina". Valja odmah podsjetiti da je to situacija koja već postoji na području kninske biskupije, odnosno

nih crkava, u Srbiji i Bugarskoj dio je mnogo složenijeg i dugotrajnijega procesa usijecanja i učvršćivanja granice između istočnog i zapadnog kršćanstva i definiranja dvaju srednjovjekovnih uljudbenih supersustava. U tome smislu perspektivu ocrtava R. LOPEZ, *Rođenje Evrope* (izv. *La nascita dell' Europa*), Zagreb 1978, 64 i d., a zaokruženu sliku mehanizama koji su integrirali ono što povjesničari danas nazivaju "pravoslavni istok" daje D. OBOLENSKY, *Vizantijski komonvel. Istočna Evropa 500-1453* (izv. *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500-1457*) (ćir.), Beograd 1992. Postavljeno u takve okvire Ćirkovićeva izlaganje u okviru citiranih studija (tomu svakako valja pridodati i studiju "Susreti velikih civilizacija oko 1300.", pretiskanu u istoj knjizi) posve je razumljivo sve dok se autor ne odluči i zemljopisno odrediti što je to, po njegovu shvaćanju, "srednjovjekovna Srbija" (primjerice, *o.c.*, 378). Tu se, naime, jasno iskazuje stav o Bosni, "koja je još u X veku bila sastavni deo Srbije, a 1219. je ostala izvan okvira autokefalne srpske arhiepiskopije" (*o.c.* 382 – naglasio M.A.), što znači da je riječ o zemlji naseljenoj Srbima, no koja je "ostala izvan države Nemanjića". Pri tomu valja voditi računa kako se radi o tekstovima koji su nastajali s ciljem prezentiranja zapadnim čitateljima i izvorno objavljivanim na engleskom i talijanskom, dakle o tekstovima koji su slabo upućenoj publici objašnjavali temeljne povijesne kategorije. Ideje izložene u takvu okviru zorno pokazuju da Ćirković sa svojim temeljnim shvaćanjima i zamislima ostaje u matici, ako ne već i predvodnikom one historiografske tradicije koja je proizvela društvenu atmosferu što je obilježila 20. stoljeće i rezultirala provalom nasilja na njegovu samome kraju pod motivacijom "ugroženoga srpstva". To, dakako, ne obezvrjeđuje autorove pojedinačne raščlambe, u pravilu precizne i umjesne.

¹⁸ Pismo je tiskano u SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* III, 36. Pisano je po svemu sudeći 10. lipnja, budući se u tekstu blagdan sv. Barnabe (11. lipnja) navodi kao "sutra" (*sequenti die*). Dio o stanju crkve u bosanskoj banovini glasi: *Noveritis preterea, quod in regno bani Culini de Bosna non est nisi unus episcopatus et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri, quod aliquis Latinus ibi poneretur et aliqui etiam ibi tres vel quatuor crearentur novi, non modicum exinde utilitati accresceret ecclesiastice, quia regnum est ipsius ad minus dietarum decem et plus.*

cijele splitske metropolije – vrh je crkvene hijerarhije (nadbiskup, biskupi, veliki dio kanonika) tu “latinski”, dok je ukupno svećenstvo, s izuzetkom onoga po gradovima na obali, u potpunosti glagoljaško.¹⁹ Istodobno, nastavlja Ivan, valja uspostaviti još najmanje tri ili četiri nove biskupije, čime bi se crkvena hijerarhija bitno približila vjernicima. Problem je, naime, u tome, objašnjava legat, što je to banovo “područje vladanja” (*regnum ... ipsius*) veličine više od deset dana hoda. Na tako velikom prostoru, sa slabim ili nikakvim komunikacijama, jedan biskup teško može održavati stalni kontakt i nadzor nad svime što se događa u njegovoj dijecezi.

No, sve ovo nije bilo izravnim razlogom upućivanja legata Ivana de Casemariša na istočnu obalu Jadrana i duboko u njezino zaleđe, što se jasno dade razaznati i u tonu njegova pisma iz lipnja 1203. Ivan, naime, svoje prijedloge zaključuje riječima o “ne maloj koristi za crkvene prilike” ukoliko bi se njegovi savjeti i prijedlozi prihvatili, što je jasan znak da ti i takvi savjeti i prijedlozi nisu bili predviđeni kao primarni zadatak njegove misije. Uostalom, na svu je sreću sačuvan i naputak za legatovu misiju, sastavljen na papinskoj kuriji, i on jasno potvrđuje ovakav zaključak. Po tome napatku legatov je zadatak bio čvrsto određen i ograničen: on je, zajedno s tadašnjim splitskim nadbiskupom Bernardom, morao utvrditi činjenično stanje u svezi s “vjerom i ophođenjem” bosanskoga bana, njegove obitelji i pučanstva njegove zemlje.²⁰ Ono što je u “vjeri i ponašanju” odgovaralo normama papinske Crkve trebalo je potvrditi, no ukoliko bi otkrili nešto “što bi mirisalo na heretičku opačinu i zaista se protivilo (crkvenom) nauku” (*que sapiant hereticam pravitatem et sane adversentur doctrine*) trebali su to ispraviti te vjeru i ponašanje “vratiti na put istine sukladno pravilima (ispravnoga) nauka” (*ad viam veritatis secundum fidei regulam reducatis*). Ukoliko takav njihov pokušaj ne bi urodio očekivanim rezultatom, legat i nadbiskup su protiv tvrdokornih pristaša “heretičke opačine” trebali postupiti sukladno već postojećem papinskom dekretu (*secundum constitutionem quam edidimus, adversus hereticos procedatis*), odnosno prema proceduri utvrđenoj tim dekretom.

¹⁹ Za kninsku biskupiju usp. ANČIĆ, “Knin ...”, 76 i d. Sličnu situaciju na cijelom području splitske metropolije daje naslutiti i primjer senjske biskupije, čiji je poglavar stvarno stanje uspio i formalno sankcionirati papinskom potvrdom slavenskoga bogoslužja iz 1248. godine. Rasprostranjenost toga oblika bogoslužja, koje se održalo unatoč svim papinskim zabranama i sinodalnim odlukama još od kraja 9. stoljeća, potvrđuje opis koje ga je početkom 15. stoljeća sastavio Juraj iz Slavonije, sorbonski student, teolog i kanonik u Toursu (o njemu i informacijama koje je ostavio vidi ŠANJEK, *Crkva ...*, 177-81).

²⁰ Naputak za legata objavljen je u SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik III*, 14-5. Stavak o utvrđivanju činjeničnoga stanja glasi: *ad terram prefati Culini pariter accedentes, de fide ac conversatione tam ipsius quam uxoris et hominum terre sue inquiratis diligentissime veritatem*.

Razlog zašto je naputak bio sastavljen upravo ovako odavno je u literaturi utvrđen – protiv bosanskoga bana stigle su na papinsku kuriju ozbiljne optužbe za potpomaganje heretičkoga pokreta, upućene od strane dukljanskoga kralja Vukana, ali kako se čini i s druge strane. Sadržaj optužbi sadržanih u pismu dukljanskoga kralja svakako valja dovesti u svezu s tadašnjim prilikama u Ugarsko-hrvatskome kraljevstvu, odnosno na onom širokom području na kojem je već uspostavljen autoritet krunne sv. Stjepana.²¹ Doba je to sukoba kralja Emerika i njegova brata Andrije, tada hrvatskoga hercega, koji s toga položaja pokušava izgraditi autoritet neovisan o onome kraljevskome, odnosno izboriti se za poziciju nasljednika kraljevskoga prijestola. Za ostvarenje takvih nakana Andrija oslonac traži i nalazi u lojalnosti hrvatskoga ali i dijela ugarskoga plemstva, a oba brata podjednako traže i nalaze saveznike u vladajućem sloju susjednih zemalja kakve su Bosna, Hum, Duklja i Raška. U zbivanja je upleten i austrijski vojvoda, pa Andrija sklapa posebno savezništvo s njegovim vazalima, grofovima Andechsima-Meranskim, potvrđeno i njegovim brakom s Gertrudom, budućom kraljicom i žrtvom urote. Znakovito je u takvu kontekstu i svakako zaslužuje posebno isticanje to što Vukanovo pismo naglašava ulogu kralja Emerika²² te zapravo predstavlja poziv papi da svojom intervencijom učvrsti njegov već

²¹ Bez namjere dubljega zalaženja u postavljeni problem, što ostavljam za drugu prigodu, ovdje samo, uz djela navedena u bilj. 9, upućujem na ponešto zastarjelu ali još uvijek korisnu raspravu V. KLAIĆ, "O hercegu Andriji", *Rad JAZU* 136/1898, odnosno novije rasprave: S. ĆIRKOVIĆ, "Jedan prilog o banu Kulinu", *Istoriski časopis* (ćir.), 9-10/1959; G. STADTMÜLLER, "Ungarns Balkan-politik im zwölften und dreizehnten Jahrhundert", u: J.G. FARKAS (ed.), *Überlieferung und Auftrag. Festschrift für Michael de Ferdinandy*, Wiesbaden 1972. Mnogo lošije i bez razumijevanja ukupnoga konteksta, ova zbivanja prikazuje i Z.J. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, Boulder, New York 1996, 5-34.

²² Emerikova se uloga posebice naglašava u Vukanovu pismu. Kralj je navodno, uznemiren (*exacerbatus*) ugrozom jedinstva Crkve kako bi i dolikovalo kršćanskome vladaru, već prije ove pritužbe intervenirao i natjerao bosanskoga bana na slanje izaslanika iz reda onih koji su okrivljeni za krivovjerje u Rim. No, izaslanici su se vratili, nastavlja tekst kraljeva pisma, pri čemu se predmnijeva da nisu ni bili na kuriji, te krivotvorenim pismom dokazivali da je sam papa potvrdio njihov nauk – odnosno dio teksta u SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* II, 334. Vukanove tvrdnje prihvaćaju ŠANJEK, *Bosansko-humski ...*, 56-7, donoseći u bilj. 57 čak i izvorni tekst iz registra pisama Inocenta III, te ĆIRKOVIĆ, "Bosanska crkva ...", 201, bilj. 20. Čini se, međutim, kako je krivotvorenje papinskoga pisma u ovom slučaju bliže tomu da bi bilo literarni *topos* no realna činjenica, kao uostalom i cijela akcija kralja Emerika, za koju nema nikakve druge potvrde. Doduše, upravo u ovo doba pada jedan stvarni skandal s krivotvorenjem papinske bule, kada je bivši biskup Svača (u Albaniji) Dominik pokušao uz pomoć takve krivotvorine ponovno zasjesti na svoju biskupsku stolicu, no postupak u tome

narušeni autoritet, što samo potvrđuje da je i onodobna Duklja uključena u politički sustav što se spleo oko krune sv. Stjepana. Da je već i suvremenima bilo jasno kako se radi o složenom političkom sustavu jasno zasvjedočuju i riječi Ivana de Casemaris iz već spominjanoga pisma poslanog na papinsku kuriju u lipnju 1203. Legat, koji se upravo spremao otputovati u Bugarsku, i koji javlja najnovije vijesti koje se odnose na tu zemlju, posebice naglašuje kako je od kralja Emerika dobio prisegu kojom se eventualnom poklisaru bugarskoga gospodara Kalojana garantira slobodan prolazak "cijelim ugarskim kraljevstvom i (zemljama) njegovih srodnika i prijatelja" (*per totum regnum Ungarie et amicitie ipsius et parentele*).

Iako je, dakle, nedvojbeno da je upravo ovaj i ovakav politički kontekst okvir u koji treba staviti prvotnu Vukanovu denuncijaciju o prihvaćanju i ugošćavanju herezičke skupine ili skupina od strane bosanskoga bana, tomu ne bi trebalo pridavati preveliko značenje. Papinstvo se, naime, nije tako lako dalo uvući u političke spletke suvremenih moćnika preko teološko-doktrinarnih problema, kako to zamišlja dio modernih povjesničara, a što jasno potvrđuju zbivanja iz 1202. godine. Jedno sačuvano papinsko pismo ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku iz studenoga te godine, na koje je svojedobno upozorio i raščlanio njegovo značenje S. Ćirković,²³ otkriva kako je Emerik upravo tada pokušao iskoristiti optužbe protiv bana Kulina za svoje vlastite probitke. Kralj, koji je ranije položio prisegu da će krenuti u križarski pohod u Svetu zemlju, pokušao je u ljeto 1202. godine iskoristiti s jedne strane optužbe protiv bosanskoga bana za potporu krivovjerju, i s druge sukob u koji je Kulin tada ušao s drugim Emerikovim vazalom, istim onim Vukanom koji je 1199. uputio optužbe protiv njega na rimsku kuriju, i ishoditi u pape odgodu za preuzetu križarsku voj-

slučaju pokazuje kako se autentičnost papinskih pisama ipak provjeravala (usp. papinsko pismo tiskano u A. THEINER, *Vetera monumenta historiam Slavorum meridionalium illustrantia* I, Roma 1863, 13-4, nr. XXII, od 5. prosinca 1200.), što mogućnost da su Vukanovi navodi točni čini još manje vjerojatnom.

²³ ĆIRKOVIĆ, "Jedan prilog ...", 72 i d.

²⁴ Emerikovu poruku papi, prenesenu preko poklisara i posebnoga pisma, reproducira Inocentov odgovor. Tu se pojavljuju tipično denuncijantski pojmovi i misaoni sklopovi koji počivaju na ideološkim diskvalifikacijama, poput tvrdnje da je bosanski ban "s nebrotjenim mnoštvom pogana" (*cum innumerabili multitudine paganorum*) zaratio "na dio kršćana podloženih vlasti Tvoje krune i zarobljene ih potajno odveo" (*quandam partem populi christiani tue corone subiecti, clam captivatam deduxit* – tekst u ĆIRKOVIĆ, "Jedan prilog ...", 72). Takva, pak, opasnost za kršćane, ugrožene od pogana, razlogom je što kralj traži odgodu za ispunjenje križarskoga zavjeta. Ćirković je pokazao kako je stvarna podloga ovakvim tvrdnjama pohod i upad bosanskoga bana na područje Srbije kojim je tada upravljao Vukan kao "veliki župan", koji se toga položaja i dokopao uz Emerikovu intervenciju i pomoć.

nu.²⁴ Inocentov diplomatski odgovor, prema kojemu on kao papa zapravo vodi računa ponajprije o kraljevoj "časti", o spasu njegove duše i o tomu kako bi Emerik trebao biti skloniji "obilju nebeskoga kraljevstva" nego onomu zemaljskoga, samo je uvod u završnu misao iz koje jasno proizlazi da papa i njegova kurija nisu nasjeli na priče o "poganima" i ugrozi koja od njih prijete kršćanskome puku, te stoga nuka kralja neka izvrši položeni zavjet.

Upravo ovakvo ponašanje upletenih političkih čimbenika pokazuje i zašto se akcija proizašla iz Vukanove, ali čini se i još jedne kasnije ali slične optužbe na račun bosanskoga bana, a tu mislim prije svega na misiju Ivana de Casemaris, odvijala bez nadzora lokalnih političkih čimbenika i po pravilima koja je određivala papinska kurija. Za razumijevanje toga postupka preuzimanja kontrole od strane papinstva valja ovdje podsjetiti kako je, prema shvaćanjima koja se propagiraju u Rimu i od strane papinskih pristaša tijekom cijeloga 12. stoljeća, upravo papa dužan skrbiti za dobrobit cijele kršćanske zajednice, dobrobit koja je usmjerena na ostvarenje vječitoga spasa u skladu s Kristovim naukom. Iz toga je razloga papinska vlast, prema tome shvaćanju, važnija od kraljevske, pa je i razumljivo zašto je odmah na početku svoga pontifikata, 1198. godine, Inocent III. usporedio papinski autoritet sa suncem a kraljevski s mjesecom, koji svoju svjetlost i dobiva tek od sunca.²⁵ Uz to ne treba zaboraviti da je već iduće, 1199. godine, na samome početku druge godine svoga pontifikata, Inocent III. proglasio bulu *Vergentis*. Riječ je o jednome od onih tekstova čije je dalekosežno značenje bilo jasno i suvremenima, a na kojima će u kasnijim vremenima počivati postupak spram svih onih koji su na ovaj ili onaj način došli u dodir i pružili podršku zastupnicima heretičkih naučavanja. Odredbama toga dokumenta bio je predviđen progon i kažnjavanje ne samo heretika, već i svih onih koji su im pomagali te je takve trebalo lišiti dotadašnjega društvenog položaja i zaplijeniti im dobra.²⁶

Suvremeni dokumenti i raščlambe modernih povjesničara još nisu otkrili ima li ovaj sukob bosanskoga bana sa srpskim velikim županom i dukljanskim kraljem dublju političku pozadinu i vezu sa sukobom braće Emerika i Andrije.

²⁵ O. HAGENEDER, "Il paragone sole-luna in Innocenzo III. Tentativa di una nova interpretazione" (izv. "Das Sohne-Mond-Gleichnis bei Innocenz' III. Versuch einer teilweisen Neuinterpretation" *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 65/1967), u: ISTI, *Il sole ...*, 33-4.

²⁶ Za okolnosti objavljivanja, sadržaj i značenje bule *Vergentis* vidi HAGENEDER, "La Decretale ...". Sadržaj bule-dekreta prepričan je i u pismu od 11. listopada 1200. kojim Inocent III. traži od Emerika poduzimanje akcije protiv hereze na području pod nadzorom bosanskoga bana – usp. uvodni dio pisma u SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* II, 350-1.

Nije, zapravo, teško zaključiti kako je upravo bula-dekret *Vergentis* onaj zakonski tekst (*constitutio*) na koji se poziva napatuk za Ivana de Casemarisu u dijelu koji govori o postupku protiv osoba koje tijekom legatove misije eventualno ustraju u "heretičkoj opačini". Polazeći, dakle, iz tako postavljenih okvira valja tumačiti i cijeli slijed poteza nakon denuncijacije kralja Vukana, odnosno one druge prijave, a koji su prethodili dolasku Ivana de Casemarisu. Postojanje te već spomenute druge prijave, čini se neovisne o onoj dukljanskoga kralja, dade se naslutiti iz upravo citiranog pisma pape Inocenta III. od 11. listopada 1200. ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku. U njegovu se tekstu, naime, govori o uspješnoj akciji protiv heretika koju je proveo upravo ustoličeni splitski nadbiskup Bernard u svome gradu i obližnjem Trogiru, a čiji je rezultat bio bijeg heretika. O istoj toj akciji novoga nadbiskupa, očigledno revnoga pristaše ideja Inocenta III. koji je na nadbiskupsku stolicu zasjeo početkom iste te 1200. godine, govori i već spominjani splitski kroničar Toma arciđakon, i to po svemu sudeći temeljem dokumenta ili dokumenata koji nam na žalost nisu sačuvani, no koje je on očigledno 60-ih godina 13. stoljeću imao pred sobom. Pri tomu se čini važnim naglasiti kako se u Tominu prikazu akcije nadbiskupa Bernarda dade raspoznati postupak sukladan odredbama bule *Vergentis*. Naime, nadbiskup je s hereticima koje je zatekao u gradu, prema Tominu prikazu, prvo pokušao riješiti probleme raspravom i uvjeravanjem, no kako je rezultat toga bio da su oni "heretičkom prijetvornošću migoljeći se samo hinjili preobraćenje, nadbiskup je odmah učinio zaplijeniti im dobra, a njih same zauzlane okovom prokletstva i u sramoti protjerati iz grada".²⁷ Uzme li se u obzir da u Tominu prikazu djelovanja heretika važno mjesto zauzima i Bosna, kamo su heretički vođe, braća Matej i Aristodij često odlazili i dulje vrijeme boravili, nije teško zaključiti da je splitski kroničar pišući svoje djelo pred sobom imao potpuno izvješće najvjerojatnije namijenjeno upravo papinskoj kuriji, isto ono izvješće koje je Inocenta III. uvjeralo u istinitost navoda iz pisma kralja Vukana i konačno ponukalo na obraćanje ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku.

Sukladno idejama izloženim u buli *Vergentis* papa je sada od kralja Emerika zatražio da uspostavi red u svome kraljevstvu i na području gdje je priznavana njegova vrhovna vlast, i to tako što će protjerati sve one koji pomažu širenje nauka za koji je već bila bjelodano dokazana heretička narav, pri čemu su im trebala biti oduzeta i sva ovozemaljska dobra.²⁸ Valja svakako podsjetiti da se po istom obrascu, sukla-

²⁷ Tomin tekst o Bernardovu postupku prema hereticima u RAČKI (pr.), *Thomas ...*, 80. Citirana rečenica u izvorniku glasi: *Sed cum illi heretica calliditate tergiuersantes dissimularent conuerti, statim archiepiscopus fecit omnia bona eorum diripi, eosque anathematis uinculo innodatos, cum magno opprobrio de ciuitate expelli.*

²⁸ Cijeli je postupak, proveden nakon što su na papinsku kuriju pristigle dojave o ponašanju

dno dakle odredbama bule *Vergentis*, već ranije postupalo u onim talijanskim gradovima koji su bili zahvaćeni heretičkim idejnim strujanjima, a u kojima se održavao papinski autoritet.²⁹ Takav je početni postupak prihvatio i kralj Emerik, poslavši pismo banu Kulinu kojim od njega traži protjerivanje i pljenidbu dobara samih heretika i onih koji im pružaju potporu. Kraljevo je, pak, upozorenje njegovu vazalu, bosanske banu, imalo određeni učinak, doduše ne onakav kakav je bio predviđen. Ban je Kulin, naime, ustvrdio kako osumnjičeni po njegovu mišljenju nisu heretici već pravi vjernici, a kako bi se i on ali i papinska kurija uvjerali u to, bio je spreman poslati u Rim predstavnike onih koje se optuživalo.

Ovdje svakako valja upozoriti kako cijeli ovaj sklop gibanja, opisan nažalost tek ukratko u napatku za papinskoga legata, jasno pokazuje kako je i svojedobna Vukanova denuncijacija doista bila utemeljena na određenim činjenicama. Naime, iz ukupnoga konteksta prepiske i u tome sklopu prepričanih zbivanja jasno se dade razaznati kako je na područje pod vlašću bosanskoga bana upravo negdje u ovo doba doista dospjela određena skupina ljudi koji su se raspoznavali svojim vjerskim ponašanjem, a koji su tu uspjeli naći i svoje mjesto u društvu i određen broj pristaša. Njihovo postojanje na početku prepiske s papinskom kurijom ne negira ni bosanski ban, već samo javlja kako on **“vjeruje da oni nisu heretici već pravi vjernici”** (*quod eos non hereticos sed catholicos esse credebat* – naglasio M.A.).³⁰ Na postojanje jasno raspoznatljive skupine pridošlica, konačno, aludira i sam tekst abjuracije u onome stavku gdje se pripadnici zajednice vjernika koji su položili prisegu obvezuju na to da **“od sada ni jednoga maniheja, za kojega bi smo znali da je takav, niti pak bilo kojeg drugog heretika, nećemo primati u našu zajednicu”**.³¹ Ovakav prikaz pojašnjava, i na što je i na koga mislio Ivan de Casemaris u svome pismu iz lipnja 1203. godine,

bosanskoga bana, naknadno opisan i u uvodu napatka za Ivana de Casemaris – usp. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik III*, 14-5. Tekst je predugačak da bi ga se ovdje reproduciralo, a k tomu je i u literaturi već bezbroj puta pretresan. Ipak valja pripomenuti kako se u ovoj fazi govori o “mnoštvu” onih koji su “vrlo sumnjivi i ozloglašeni zbog proklete katarske hereze” (*hominum multitudo ... qui de dampnata Catharorum heresi sunt vehementer suspecti et graviter infamati*), što je kvalifikacija koja nije ostavljala puno prostora pri definiranju mjera što ih je valjalo poduzeti.

²⁹ Usp. LAMBERT, *The Cathars*, 92-7.

³⁰ Banov odgovor na optužbe, očigledno sastavljen u pisanoj formi, nije nažalost sačuvan, ali su glavni argumenti reproducirani u napatku za legata Ivana de Casemaris, odakle i potiču citirane riječi (SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik III*, 15).

³¹ SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik III*, 25: *nullum deinceps ex certa scientia manicheum vel alium hereticum ad habitandum nobiscum recipiemus* (naglasio M.A.).

koje u onome sačuvanom dijelu počinje riječima: "nakon što sam završio posao oko onih bivših patarena u Bosni".³² Njegove se riječi, naime, očigledno odnose upravo na te pridošlice i oni su ti "bivši patareni" koji su stvorili zajednice vjernika te unijeli nemir u zemlju bana Kulina. Ovi zaključci, međutim, imaju dalekosežno značenje i jasno potvrđuju postavke F. Šanjeka o načinu na koji je heretički nauk dospio u Bosnu – riječ je o pridošlicama, pripadnicima već odavno postojeće i organizirane heretičke, katarske crkve, koja se još od 60-ih godina 12. stoljeća spominje u vrelima i naziva *ecclesia Sclauoniae*, a čija su glavna središta bili Split i Zadar.³³

S druge strane, ovakav slijed gibanja daje za pravo zaključiti kako je protuheretička akcija u Hrvatskoj, posebice u gradovima, bila ozbiljnija i većih razmjera od onoga što otkrivaju malobrojna sačuvana vrela. Katarska je crkva tu očigledno izgubila "tlo pod nogama" i njezini su vođe morali potražiti pribežište tamo gdje papinska kurija još uvijek nije mogla tako snažno djelovati. Činilo se, međutim, da su se glede prosudbe o Bosni kao zemlji u kojoj vladaju takve prilike, bar u početnoj fazi prevarili. Ban Kulin je, naime, odmah po primitku pisama s papinske kurije i dvora kralja Emerika pokazao spremnost za suradnju, odnosno implicitno je priznao papinsko pravo na nadzor nad vjerskim prilikama u svojoj zemlji. Iz toga je priznavanja papinskoga autoriteta proizašao i njegov prijedlog o slanju predstavnika zajednice koju su oformili pridošlice, kako bi oni na kuriji i pred papom dokazali svoje pravovjerje. Tako je doista ubrzo u Rim iz Bosne dospjelo već spominjano izaslanstvo koje je praktično dokazivalo da bosanski ban nije spreman podržati crkveni raskol (*schismu*), odnosno da je spreman svojim autoritetom braniti duhovno i organizacijsko jedinstvo Crkve. Ovakvo banovo ponašanje je, vjerojatno, i bilo razlogom zašto u jesen 1202. godine Inocent III. nije nasjeo na denuncijacije i objede što su dolazile s Emerikova dvora.

No, i to je ono što zaslužuje posebnu pozornost, kada je već izaslanstvo dospjelo u Rim i tamo bilo ispitano, papinska se kurija nije zadovoljila izjavama što ih je dobila od dubrovačkoga nadbiskupa Bernarda, njegova arciakona Marina i dvojice imenom nepoznatih Bošnjana, koji su tvorili to izaslanstvo. Dakako, danas ne znamo što su te izjave dane u Rimu sadržavale, no posve je izvjesno da njihov sadržaj nije bio dostatna garancija ispravnosti nauka, odnosno ponovne uspostave papinskoga autoriteta u vjerničkim zajednicama nastalim u Bosni, a time i jedinstva organi-

³² SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik III*, 36: *Tractato negotio illorum quondam patarinarum in Bosna*.

³³ Usp. ŠANJEK, *Bosansko-humski ...*, 56 i d. Za značenje Zadra u razvoju heretičke *ecclesiae Sclauoniae* usp. S. ANTOLJAK, "Heretici u srednjovjekovnom Zadru i njegovoj okolini", *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 21/1974.

zacije Crkve.³⁴ Kurija se stoga odlučila za slanje posebnoga legata, kakvi su već bili dio svakodnevnice kršćanskoga svijeta ovoga doba. Uz odabranoga legata, Ivana de Casemaris, u Bosnu je putovao i dubrovački arcidakon Marin, isti onaj koji je u Rim pratio Bošnjane koji su tamo pravdali svoju zajednicu. Treći član povjerenstva trebao je biti splitski nadbiskup Bernard, osoba čijom je intervencijom nekoliko godina ranije i počeo obračun s pristašama heretičkoga naučavanja. Obzirom da je poznavao vođe, ali vjerojatno i pristaše sljedbe, koji su nakon izгона iz Splita i Trogira našli pribežište kod bana Kulina, njegova je uloga u cijelome poslu očito trebala biti ključna. Naime, dok je arcidakon Marin trebao štiti interese svoga nadbiskupa, poglavara dubrovačke crkvene provincije kojoj je pripadala i crkva tadašnje bosanske banovine, splitski je nadbiskup trebao posvjedočiti da se u samoj Bosni stalo na kraj upravo onima koji su širili novi i krivi nauk. U svakome slučaju valja ipak zaključiti: slanje papinskoga izaslanstva značilo je da je Inocent III. spram zajednice vjernika koji su sebe nazivali "krstjani" zauzeo stav drugačiji od onoga početnoga, iz vremena kada je od kralja Emerika zahtijevao izravnu akciju u Bosni. Sada se, naime, prema pripadnicima te zajednice postavio onako kako se postavljao spram svih onih koji su, ponekad i previše nestrpljivo i s pretjeranim entuzijazmom, nastojali mijenjati izravnom akcijom Crkvu, nerijetko na granici okvira pravovjerja i priznanja vrhovnoga papinskog autoriteta. Iako se na kuriji predmnijevalo da se u suštini doista radi o heretičkom nauku, bar kod onih koji su predstavljali čvrsto jezgro novog vjerskog gibanja u Bosni, čak je i takvima ostavljena šansa da pred legatom iskažu volju za povratak u "krilo svete matere Crkve", kako je to već pokazala raščlamba legatova naputka.

Sve do ove točke povjesničarska rekonstrukcija uspijeva dovesti u sklad svijet ideja i realne postupke svih sudionika upletenih u ova gibanja. No, položaj nadbiskupa Bernarda, odnosno činjenica da on na kraju nije otputovao u predviđenu misiju, jasno pokazuje da se realni svijet nije mogao svesti na stvorene slike i predviđene procedure kao jedine orijentire ljudskoga ponašanja. Splitski je, naime, nadbiskup upravo u vrijeme kada Ivan de Casemaris i arcidakon Marin dolaze u Split u zimu 1202/3. godine, na putu za Bosnu, upleten u posve drugi sklop zbivanja, samo nai-

³⁴ Ovdje svakako valja pripomenuti kako je za boravka u Rimu dubrovački nadbiskup Bernard uspio dobiti razrješenje sa svojega mjesta pa se više nikad nije ni vratio u grad u kojem je bio nadbiskup (SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* III, 30). Papinsko pismo koje govori o njegovu povlačenju prilično je šturo, no u njemu se ipak govori o nadbiskupovim žalbama zbog nesigurnosti izazvane "smrtnim neprijateljstvom" građana (*morari secure non possent in eo, propter inimicicias capitales*). Jesu li te izjave i atmosfera neprijateljstva spram nadbiskupa imali ikakve veze s razlogom nadbiskupova puta, odnosno s činjenicom da je tadašnja bosanska biskupija bila pod jurisdikcijom Dubrovnika, ostaje potpuna nepoznanica.

zgdled drugačiji i odvojen od papinskih nastojanja na izgradnji i očuvanju autoriteta i jedinstva crkvene organizacije. Upravo u danima kada papinsko izaslanstvo preko Splita putuje ka Bosni, svega stotinjak kilometara sjeverozapadno ogromna križarska armada, pokrenuta papinskom akcijom za IV. ratni pohod na Svetu zemlju, opsjeda Zadar i pobjedonosno ulazi u njega, osvajajući ga za račun mletačkoga dužda Henrika Dandola.³⁵ I ta križarska vojna dio je svijeta i njegovih odnosa kako ih uređuje papinska kurija, no tu se stvari više ne odvijaju prema njezinim željama i predviđanjima, pa se može reći da je ona naličje papinskih uspjeha. Iako su na pohod krenuli potaknuti upravo papinskim pozivom na borbu za stvar "svete vjere", križari su prisiljeni svoju brakijalnu silu staviti na raspolaganje mletačkome duždu i upustiti se u pothvat osvajanja i nesmiljene pljačke jednoga posve kršćanskoga grada. Za zbivanja, međutim, u Bosni križarsko je osvajanje Zadra važno jer je spriječilo splitskoga nadbiskupa da krene s Ivanom de Casemarisom i arcidakonom Marinom, budući je on jedan od glavnih oslonaca hrvatskoga hercega u nastojanju da od duždskih mogućih osvajačkih planova osigura i druge priobalne gradove te eventualno vrati Zadar pod svoju vlast.³⁶

Djelovanje papinskoga legata po dolasku u Bosnu, iako više nije mogao računati na pomoć splitskoga nadbiskupa kao najboljega poznavatelja opće situacije, posve je sukladno okvirima koje u takvim slučajevima ocrtavaju shvaćanja izgrađena na kuriji. Pripadnicima zajednice "krstjana" nametnute su tom prigodom norme ponašanja koje odgovaraju konceptu jedinstvene Crkve, pa je iz dokumenta koji o tomu govori doista vrlo teško iščitavati kakva je praksa vladala u zajednici do dolska izaslanstva. S druge strane, međutim, valja istaknuti kako je postavljajući norme budućega ponašanja i prakse, papinski legat vjerno slijedio napatuk dobiven na kuriji, napatuk koji je, kako će vrijeme pokazati, bio sročćen od nekoga tko je gledao sliku širu od one bosanske. To najbolje potvrđuje već isticana činjenica, na koju je opetovano upozoravao F. Šanjek, da je postupak s bosanskom zajednicom "krstjana" postao obrazac po kojemu je nekoliko godina kasnije papinska kurija uspjela u okvirima službene Crkve održati talijanske "humilijate" i "siromašne katolike". Da se, pak, od samoga početka postupak s bosanskim "krstjanima" vodio na takav način da može biti uzor postupku s drugim skupinama, koje bi poput "krstjana" na ku-

³⁵ Za opsadu Zadra od strane mletačko-križarskih snaga i papinsku reakciju s time u svezi vidi N. KLAJČ-I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976, 175-184, te J. GILL, "Franks, Venetians and Pope Innocent III 1201-1203", *Studi Veneziani* XII/1970.

³⁶ Opisujući u svojoj *Kronici* djelovanje nadbiskupa Bernarda, jednoga od njegovih osobnih "heroja", Toma arcidakon donosi vijesti o nadbiskupovoj ulozi u zbivanjima oko Zadra, opet temeljem u međuvremenu izgubljenih vrela – usp. MATIJEVIĆ-SOKOL, *Toma arhidakon* ..., 192-3.

riji bile ocijenjene kao pravovjerne, iako ponešto egzaltirane u svojim nastojanjima da promijene službenu Crkvu, pokazuje i činjenica da je akt "abjuracije" sačuvan u registru papinskih pisama. Čuvan tu, bio je lako dostupan i, poput drugih sličnih dokumenata, mogao je u svakome trenutku postati podlogom novoga zakonskog teksta – papinskoga dekreta.

Stoga je posve razumljivo što je kraj misije Ivana de Casemariša predstavljalo sastavljanje pisanoga dokumenta o provedenom postupku. Pri tomu svakako ne bi trebalo zanemariti mogućnost da je takav pisani dokument u svijesti suvremenika imao posve drugo i drugačije značenje od onoga kakvo pisani dokumenti imaju danas, to tim prije što i je i svim sudionicima ovih zbivanja bilo nedvojbeno poznato i jasno da će taj dokument biti prepisan i sačuvan u papinskome registru u Rimu. Ekskluzivnost koja je proizlazila iz rijetke uporabe te s time u svezi gotovo magijsko značenje pisane riječi, trebalo je od potpisa sudionika ovoga čina napraviti još jednu, i to vrlo čvrstu garanciju, pored položene svečane prisege, za provođenje onoga što je na Bilinu polju bilo dogovoreno, a na otoku Čepelu pred kraljem Emerikom i potvrđeno. Kraljevom, pak, potvrdom i garancijom provođenja postignutoga bila je definirana uloga svjetovne vlasti onako kako se na nju gledalo s papinske kurije – zadatak je svjetovnih vlasti bio garantirati provođenje onoga što je papinstvo, bilo kroz izravnu intervenciju samoga pape, bilo intervencijom preko legata ili dijecezanskoga svećenstva, definiralo kao način ponašanja koji zajednicu vjernika vodi ka putu spasenja. Bila je to, jednom rječju, praktična razrada metafore o suncu i mjesecu. Na taj je način zaokružena slika postupaka koji su trebali osigurati provođenje u djelo svega onoga što je dogovoreno početkom travnja.

Rekonstruirana u sekvencama, ta slika bi izgledala ovako:

- papa s više strana doznaje za postojanje organizirane zajednice na području pod vlašću bosanskoga bana koja širi krivi nauk;
- provjerivši istinitost takvih navoda izvješćuje kralja Emerika i traži njegovu intervenciju;
- sukladno papinskome zahtjevu, kralj opominje svoga vazala i zahtjeva od njega poduzimanje odgovarajućih koraka;
- bosanski ban, svjetovni gospodar na području gdje se heretička sljedba pokušala udomačiti, poduzima korak slanja predstavnika zajednice u Rim, čime jasno daje do znanja da prihvaća i štuje autoritet vrhovnoga poglavara Crkve;
- ispitavši poslanstvo u Rimu, i uvaživši stav bosanskoga bana, na kuriji se mijenja prvotni stav, iako ostaje podozrenje glede heretičke naravi zajednice;
- zahvaljujući iskazanom štovanju papinskoga autoriteta od strane zemaljskoga gospodara, zajednica se od sada tretira kao pravovjerna te se u Bosnu upućuje *ad hoc* izaslanstvo, s punim mandatom sređivanja lokalnih vjerskih prilika, ali i mogu-

čnošću povratka na postupak kakav se provodi protiv tvrdokornih heretika;

uredivši načelno norme ponašanja za budućnost, papinski legat traži i dobiva garancije svih svjetovnih vlasti za njihovo provođenje.

Cijela je, dakle, akcija bila provedena sukladno idejama Inocenta III. i propraćena pisanim dokumentima koji će ubrzo postati temelj kodificiranja prakse za sve buduće slične slučajeve. No, u svemu tomu nedostajala je jedna karika koja je bosansku situaciju činila posebnom, a što je jako dobro zapazio već i legat Ivan de Casamaris. Njegovo upozorenje iz pisma poslanoga u lipnju na kuriju trebalo je protumačiti tako da, unatoč uspjehu *ad hoc* akcije u Bosni, i u novostvorenoj situaciji u toj zemlji nedostaje institucionalna infrastruktura koja bi zapravo predstavljala stvarni i ustaljeni nosilac papinskih ideja i nastojanja. Legatu je očito bilo jasno da s jednim biskupom, kojemu nedostaje obrazovanje koje bi ga učinilo vjernim provoditeljem volje rimskoga biskupa, i bez čvrste teritorijalne mreže, Crkva u Bosni predstavlja lak plijen svjetovne gospode. Drugim riječima, papinska kurija bez zahvata kakvi su provedeni na drugim mjestima nije mogla ubuduće utjecati na stvaranje slike stvarnosti u zemlji bosanskoga bana, onako kako je to mogla činiti u drugim krajevima. Što je ovako uopćena tvrdnja u stvarnosti podrazumijevala i značila zorno se može pokazati na jednome suvremenom, vremenski i prostorno bliskom primjeru. Naime, u sklopu zbivanja s početka 13. stoljeća intervencija oko skupine heretika što se udomaćila u Bosni bila je samo jedna epizoda u bogatoj komunikaciji papinske kurije s Ugarsko-hrvatskim kraljevstvom, registriranoj nizom sačuvanih ali i propalih papinskih pisama. Među takvim pismima koja se nisu u cijelosti sačuvala valja upozoriti na jedno iz 1201. godine, upućeno kaločkome nadbiskupu, od kojega je ostao samo kratki regist.³⁷ Iz njegova je sadržaja razvidno da je nadbiskup na kuriji tražio dozvolu za čitanje djela *Život sv. Stjepana kralja* u crkvama podložnim svojoj jurisdikciji, odnosno da je takvu dozvolu i dobio ali pod jednim uvjetom – iz teksta je trebalo ukloniti onaj članak koji je govorio o kraljevu pravu, i kanonskom i laičkom, organizacije i raspolaganja crkvama i njihovim dobrima (*amoto articulo quo dicitur ipsum de utroque iure de ecclesiis disponere potuisse* – naglasio M.A.). Na svu sreću sačuvan je tekst na koji se odnose nadbiskupov upit i odgovor dobiven s kurije – radi se o verziji *Legende o sv. Stjepanu kralju* što se pripisuje biskupu Hartvicu, nastaloj u drugome desetljeću 12. stoljeća, u kojoj doista u 9. poglavlju postoji tekst koji odgovara onomu što se čita u registu papinskoga pisma. Cijeli taj dio teksta odnosi se na apostolsko pravo koje je navodno sv. Stjepan dobio od pape, a problematična rečenica, opet navodno, prenesena iz papinske bule, glasi: “Stoga ostavljamo njegovoj volji, onako kako ga Božja milost podučí, crkve zajedno s (njihovim) ljudima uređivati po

³⁷ Regest je objavio THEINER, *Vetera monumenta ...*, 57, nr. 77.

oba prava” (*Quapropter dispositioni eiusdem, prout divina ipsum gratia instruit, ecclesias simul cum populis utroque iure ordinandas relinquimus* – naglasio M.A.).³⁸ Problemi koji izvire iz ovakvih formulacija, bilo izvornoga teksta bilo prilično nejasnoga regesta papinskoga pisma, i različitih interpretacija je li postojalo “apostolsko pravo” ugarskih (kasnijih ugarsko-hrvatskih) kraljeva ili nije, daleko nadilaze predmet rasprave u ovoj prigodi. Ono, međutim, što ovdje može biti od interesa i što zorno pokazuje značenje papinskoga autoriteta i njegovu ulogu u stvaranju “slike svijeta” jest činjenica da dio sačuvanih rukopisa *Legende* doista nema sporni izričaj o “oba prava”.³⁹ Upravo takve intervencije u tekstovima vrlo široke namjene i dalekoga domašaja (čitanje u crkvi, kao jedini medij masovne komunikacije toga doba), ili u obrednoj praksi s njezinom masovnom recepcijom, dakle u stvarima na temelju kojih su suvremenici stvarali svoju “sliku svijeta”, definiraju značenje papinskoga autoriteta u srednjovjekovnome svijetu. Takav se, pak, autoritet mogao održavati doista tek s osloncem na čvrsto strukturiranu i o Rimu ovisnu hijerarhiju, što je po sudu Ivana de Casemaris u Bosni nedostajalo početkom 13. stoljeća.

Odsustvo garancije kontinuiranoga nadzora i provođenja onoga što je osmišljeno na papinskoj kuriji kroz učvršćenu hijerarhiju pokazalo se vrlo brzo ključnim elementom u razvoju vjerskih prilika na području pod vlašću bosanskoga bana. U takvim je uvjetima čak i uspjeh korektivne *ad hoc* akcije, što je uostalom i bila de Casemarisova misija, predstavljao tek iluziju. Najbolje to potvrđuje činjenica da jedan mnogo kasniji spomenik, nastao krajem 14. stoljeća, nedvojbeno ukazuje na organizacijski i institucionalni kontinuitet heretičke sljedbe iz vremena prije i poslije bilinopoljske abjuracije. Riječ je o dobro poznatome popisu dostojanstvenika “crkve bosanske” iz tzv. *Batalovog evanđelja*, u kojemu se čitaju i imena trojice pripadnika “krstjanske” zajednice koji su potpisali i ispravu o abjuraciji iz 1203. godine. Oni su tu navedeni pod rednim brojevima 13, 14 i 15, a poslije njihovih imena popis ima još jedno ime,⁴⁰ iz čega jasno proizlazi zaključak o stvarnome neuspjehu čina oba-

³⁸ Tekst *Legende* s komentarom o vremenu nastanka, autorstvu i sačuvanim rukopisima, priredila je E. Bartoniek, u: E. SZENTPÉTERY, *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* II, Budapest 1938, 363-440; citirana rečenica na str. 414, rd. 14-6. Usp. također i komentar u C.A. MACARTNEY, *The Medieval Hungarian Historians*, Cambridge 1953, 165-70, koji ističe da je tekst dobio odobrenje papinske kurije.

³⁹ Od ukupno devet sačuvanih rukopisa, u tri nedostaje sporni izričaj *utroque iure* – usp. bilj. pod oznakom “*” na str. 414 citiranoga izdanja.

⁴⁰ Tekst je izdavan nekoliko puta, a posljednje je izdanje, s kratkim komentarom, ono u ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima*, 357-8. Mnogo opširniji i važniji

vljenog na Bilinom polju – isti oni koji su položili prisegu pred legatom zauzimali su nakon toga jedan za drugim vodeće mjesto u sljedbi koja je održala svoju heretičku narav. Ostaje samo zaključiti kako je kasniji razvoj prilika potvrdio pronicavost Ivana de Casemaris, koja ga je vjerojatno i kvalificirala za položaj i misije koje je obnašao i obavljao. Propust da se ovom prigodom izgradi i organizira Crkva kakva je postojala u sjevernom, zapadnom i južnom susjedstvu Bosne doveo je u konačnici do toga da je heretičko naučavanje pustilo duboko korijenje, uspjelo se institucionalno izgraditi te time trajno obilježilo povijest bosanske banovine i kraljevine sve do sredine 15. stoljeća.■

Mladen Ančić

BILINOPOLJE ABJURATION IN CONTEMPORARY EUROPEAN CONTEXT

(Summary)

The author describes the internal development of the Church as institution and particularly emphasizes the role played by Pope Innocent III in the development of theoretical as well as practical attitude towards those who were defined, following the teachings of the Church, as «heretics». Besides, the author points at the situation relating the Church in a wider regions of the Eastern Adriatic Coast's inland, that were marked by the attempts to strengthen the Church organizationally and to adapt it to the local conditions so that it can be closer to the followers. Within this framework the author tries to analyze the circumstances in which the Holy Sea received in 1199 and 1200 the accusations that in the Bosnian Banovina there is the teaching speared defined as heretical, Cathar's, and the conclusions made that there were at least two independent reports about this phenomenon. The reaction of papal curia to such the reports was to send a mission of Ivan de Casemaris, one in the scores of similar legate missions undertaken in different parts of the world and base don the

---

komentar, koji Šanjek začudo izostavlja, dao je ĆIRKOVIĆ, "Bosanska crkva ...", 207-10, pokazujući podrobnom raščlambom značenje dvaju popisa i naglašavajući posebice važnost činjenice da se u prvome popisu pojavljuju imena Dragiča, Lubina i Dražete, istih onih i istim redosljedom kako su zapisana u aktu abjuracije.

Vergentis decree that the Pope Innocent III issued at the very beginning of his pontificate. Having investigated the situation of Bosnian Banovina, the legate has concluded that the accusation on the heretical nature of the teaching that had been disseminated in this land were founded, i.e., that in the land of Kulin Ban a small group of followers of heresy had found refuge, having come there from the coastal towns of Split and Zadar.

Having found that the groups has not become widely spread, the legate organized in April 1203, the act of abjuration, i.e., forced the members of the group to make solemn vows in order to ensure the preservation of unity of the Church and recognition of the Pope's authority. For such an action Ivan de Casemaris had received full support from the secular authorities – Bosnian ban Kulin and his senior, Hungaro-Croatian King Emerik, who expressed readiness to see to it that promises are kept. The author, however, points at the stance taken by the legate Ivan de Casemaris in his letter written immediately after the mission according to which his corrective *ad hoc* action and its success would not have lasting results unless local Church does not get adapted in terms of its organization to the changes that occurred in the neighborhood of Bosnian Banovina. Finally, the author concludes that the legate de Casemaris was right in his predictions and indicates the omission made by the beginning of the XIII century, i.e., to strengthen the Church organizationally that left lasting consequences on the overall life of Bosnian in the Middle Ages.